

DE APPELVINK: EEN BLIJVER OF NIET? VOORKOMEN TIJDENS INVASIE IN 1986 EN DAARVOOR IN ZUID-KENNERLAND

Inleiding

In het voorjaar van 1986 bleek zich een, voor Zuid-Kennemerland vrij omvangrijke, invasie van Appelvinken (Coccothraustes coccothraustes) voor te doen. Velen konden voor het eerst in de eigen regio en sommigen voor het eerst van hun leven Appelvinken bekijken.

Aangezien we een artikel over deze invasie wilden schrijven leek het ons een goed idee om ook het voorkomen van de Appelvink in deze eeuw in onze regio te beschrijven. We gebruikten hiervoor het Vogelwerkgroeparchief en de literatuur.

Begonnen wordt met een korte beschrijving van het biotoop en een schets van het voorkomen van de Appelvink in Nederland. Daarna wordt het invasie-achtige voorkomen van de Appelvink in het winterhalfjaar 1985/86 geplaatst in een historisch kader. Tevens worden vergelijkingen getrokken met waarnemingen van enkele andere plaatsen in het land en met de situatie tijdens voorgaande invasies. Hierna volgt een discussie met als centrale vraag: was het voorkomen in het seizoen 1985/86 een incident (een invasie als voorgaande) of is er sprake van een meer structureel voorkomen in Zuid-Kennemerland?

Biotoop

De Appelvink bewoont vrij uiteenlopende biotopen. In Nederland evenwel vinden we de Appelvink vooral in gemengde loofbossen met onder meer eiken en beuken, daarnaast in parken en villawijken met hoge, oude bomen en veel minder in naaldbossen en boomgaarden (Voous, 1960 en Bijlsma, 1979). Appelvinken leven een belangrijk deel van het jaar in de toppen van hoge bomen, waar zij boomvruchten met harde pitten en zaden, bladknoppen, maar ook wel insecten eten. 's Winters evenwel, als ze meestal in groepen voorkomen, zoeken ze vanuit de kruinen ook regelmatig de grond op om onder andere te profiteren van gevallen beukenootjes.

In de broedtijd verblijven Appelvinken echter vooral in de toppen van bomen, waar ze eind maart, begin april in de dan nog bestaande groepen beginnen met de paarvorming. Geleidelijk aan lossen deze wintergroepen op tot paartjes. In april kunnen de ♂♂ nog tamelijk opvallend van hun aanwezigheid blijk geven door luidruchtig rond te vliegen. De zang zelf is niet erg opvallend. In de loop van de maand verandert het gedrag vrij snel en tijdens het broeden vallen Appelvinken nauwelijks meer op.

Zo op het oog biedt Zuid-Kennemerland genoeg gelegenheid voor Appelvinken om tot broeden te komen, met name op de aan de binnenduinrand gelegen landgoederen. Hoe zit het met het voorkomen van de Appelvink als broedvogel in Nederland en in Zuid-Kennemerland in het bijzonder ?

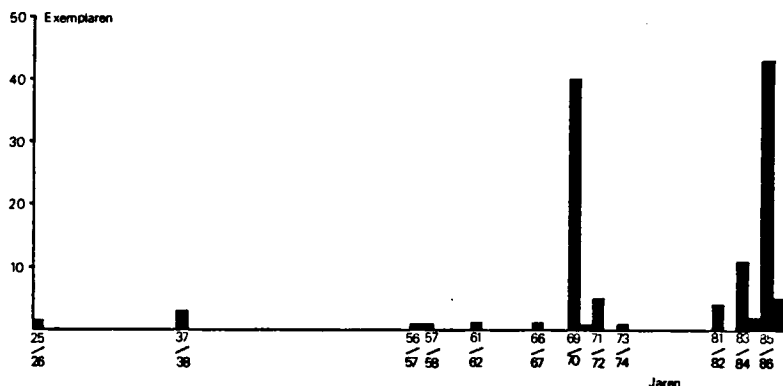
Voorkomen in Nederland

Nederland ligt aan de westrand van het verspreidingsgebied van de Appelvink, dat zich uitstrekt van Groot-Brittannië, via Midden-Europa tot in China en Japan (Voous, 1960). In Nederland is de verspreiding van de soort beperkt tot de hoge zandgronden in het oostelijke deel van het land. Met name in Zuid-Limburg, de Veluwezoom, Twente en de Utrechtse Heuvelrug is de soort talrijk (Bijlsma, 1979). In West- en Noord-Nederland ontbreekt de Appelvink vrijwel geheel. Alleen in de duinen bij Oostvoorne werd broeden waarschijnlijk geacht. Het is daarmee voor West-Nederland een onregelmatige, zeer zeldzame broedvogel te noemen (Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland, 1981).

Voorkomen in Zuid-Kennemerland

In figuur 1 wordt het aantal waargenomen Appelvinken per jaar, gerekend vanaf augustus tot en met juli van het volgende jaar, weergegeven. De periode augustus t/m juli is gekozen, omdat Appelvinken bij ons vooral in het winterhalfjaar gezien worden. Een overzicht per kalenderjaar zou een vertekend beeld geven. Het overzicht is samengesteld aan de hand van Akkerman & Niesen (1966), de veldwaarnemingenrubriek in de Fitis en het waarnemingenarchief van de VWG Zuid-Kennemerland. Het vogellogboek bij de Zuidpier van IJmuiden zorgde voor een aanvulling. Dubbeltellingen werden zo-

veel mogelijk vermeden door van waarnemingen die (vermoedelijk) betrekking hadden op dezelfde exemplaren slechts het hoogste aantal waargenomen exemplaren op die plaats op te nemen.

Figuur 1. Het aantal waargenomen Appelvinken in Zuid-Kennemerland per periode augustus - juli van het volgende jaar van 1925 - 1987.

De Appelvinkwaarnemingen uit 1937/38 vallen samen met een invasie in Nederland waarvan Tekke (1971) melding maakt. In de winter van 1969/70 werden er in heel Nederland ook meer Appelvinken gezien dan normaal. Toen werden vanaf januari 1970 vooral in de AW-duinen veel Appelvinken gezien (van Spanje, 1970). Buiten de AW-duinen werden er ook twee in Santpoort, één in Bentveld, drie in Thijsses's Hof en 15 in Aerdenhout gezien. De laatste waarneming betrof een à twee exx. op 3 mei 1970 in het Kamperfoeliebos in de AW-duinen. Op de slaappleats bij Schuil & Rust die op 14 februari werd ontdekt sliepen maximaal 15 exx.. Tot 5 april werd deze slaappleats gebruikt. In de jaren na deze invasie werden enkele Appelvinken waargenomen (1971 - 1974).

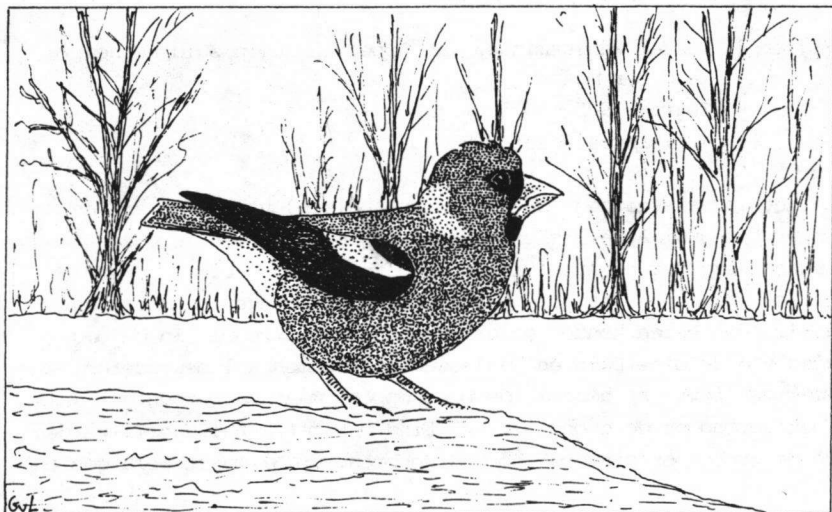
Vervolgens duurde het tot 8 januari 1982 voordat het volgende exemplaar werd gezien: één in de AW-duinen door Hans Vader. Tijdens de milieu-inventarisatie door Provinciale Waterstaat (PWS) in het voorjaar van 1982 werden drie mogelijke broedgevallen geconstateerd

in Aerdenhout en Bentveld. In 1984 werden er tijdens het zomerhalfjaar 12 Appelvinken gezien: op 6 mei één bij 't Kopje van Bloemendaal, op 20 juni 10 in Elswout en op 16 september één in de Kennemerduinen. Op 10 april 1985 werd er een gewonde vogel gevonden in Aerdenhout.

In de winter van 1985/86 was er sprake van een flinke invasie. Zo'n 43 verschillende exx. werden gelocaliseerd en uiteindelijk werd er één zeker en een waarschijnlijk broedgeval geconstateerd. Hoewel er gezocht werd naar een slaapplek, werd deze niet gevonden.

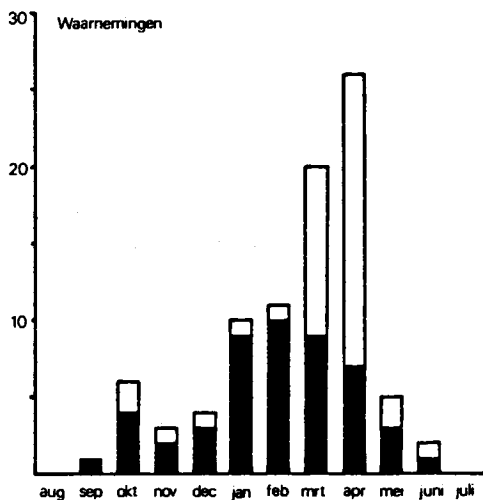
Ook op andere plaatsen aan de kust werden opvallend veel Appelvinken gezien. Zo werden in het werkgebied van de VWG Alkmaar 18 waarnemingen van 33 exx. geregistreerd (Apperloo, 1986). Daar werden in juni één zeker en twee mogelijke broedgevallen vastgesteld. Ook bij Hilversum bijvoorbeeld werden meer Appelvinken dan normaliter gezien.

In oktober 1986 (na het invasieseizoen 1985/86) werden twee langstreckende vogels waargenomen aan de kust. Terwijl er in februari 1987 meerdere keren één ex. in een tuin in de omgeving van Elswout verbleef, is de (voorlopig) laatste ons bekende waarneming die van een paartje in een tuin in Nieuw-Vennep op 5 april 1987.

Voorkomen in de loop van het seizoen

In figuur 2 wordt het aantal waarnemingen van één of meer exemplaren per maand weergegeven. De zwarte balken in de figuur geven de waarnemingen per maand van de jaren 1925 - 1985. Daarin valt op dat de maanden januari, februari en maart de grootste kans geven op een ontmoeting met een Appelvink.

Figuur 2. Aantal waarnemingen van Appelvinken in Zuid-Kennemerland per maand.

Zwart: 1925 - 1985.

Wit: invasiejaar 1985/86.

In het invasieseizoen 1985/86 (witte balken) verbleven er van oktober tot juni Appelvinken in onze regio. Pas toen in maart '86 bekend werd dat er Appelvinken in onze regio verbleven, werd er gericht gezocht. Dit leidde tot vele waarnemingen in maart en april '86. Velen konden de groep van max. 15 vogels in de omgeving van de Lage Duin en Daalseweg in Bloemendaal bewonderen. Vaak verbleven ze hoog in de boomtoppen, maar ze werden ook wel foeragerend op de grond gezien. Eind maart t/m half april werden in de groep ook zingende ♂♂ waargenomen. Op 31 maart werd gezien

dat een ♂ een ♀ voerde. Op 4 april werd de gehele groep van 15 voor het laatst gezien aan de Hoge Duin en Daalseweg. Na 13 april nam het aantal waarnemingen snel af. In mei werden nog twee Appelvinken in Leyduin gezien en één in het Spinnepoppenvlak in de Kennemerduinen en in juni werd een broedpaar met jongen waargenomen op Lindenheuvel (van Deursen, 1986).

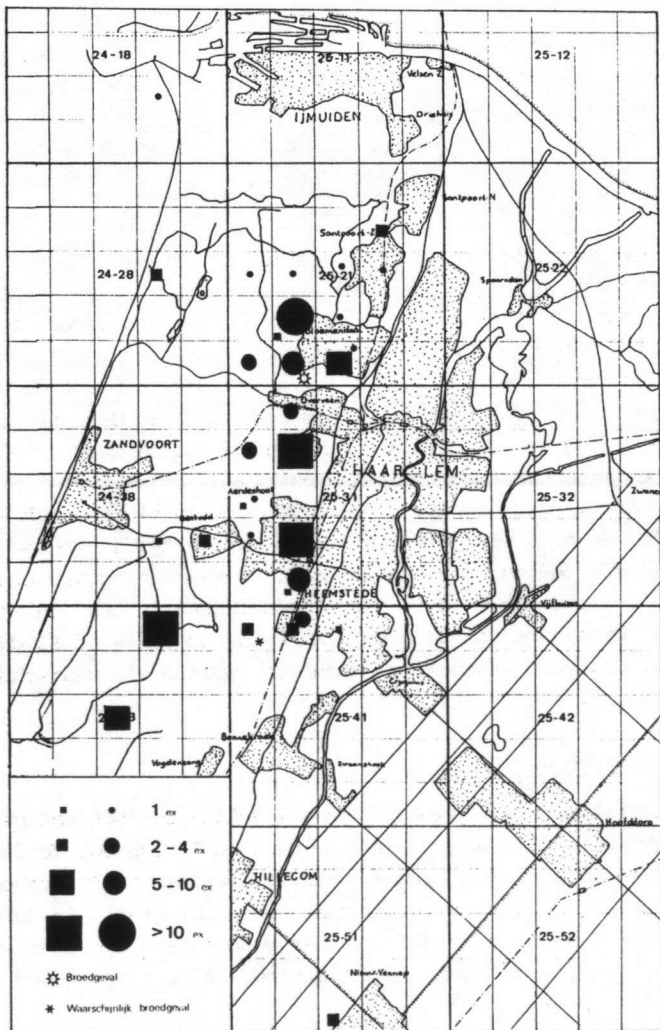
De vraag is nu of figuur 2 het werkelijke verloop van het aantal Appelvinken in 1985/86 weergeeft. Waarschijnlijk niet. September en oktober zijn de trekmaanden voor Appelvinken (Hustings et al, 1985). Wanneer de Appelvinken van elders komen zullen ze waarschijnlijk in deze tijd onze regio bereikt hebben. Dat pas in maart de omvang van de invasie duidelijk werd, komt ongetwijfeld door het onopvallende gedrag van Appelvinken. Ze werden daarom waarschijnlijk in de voorgaande maanden gemist.

Of de Appelvinken in april deels wegtrokken blijft ook de vraag. We sluiten niet uit dat er naast de vastgestelde broedgevallen nog meer broedpogingen zijn geweest. De waarneming van twee exx. op 13 mei 1986 (midden in het broedseizoen) in Leyduin is erg verdacht. Uitgaande van de broedzekerheidscode, die bij SOVON gebruikt wordt, mag deze waarneming omschreven worden als waarschijnlijk broedgeval.

Geografische verspreiding

De geografische verspreiding is als volgt: in 1986 zat de grootste groep rond de Lage - en Hoge Duin en Daalseweg. Verder werden in de villawijken van Santpoort-zuid, Overveen en Aerdenhout Appelvinken gezien en op de landgoederen Koningshof, Leyduin en Lindenheuvel, bij Kraantje Lek, in het Bloemendaalse bos en in de Kennemerduinen. Deze waarnemingen zijn met stippen weergegeven in figuur 3.

De vierkantjes in de figuur geven de plaatsen aan van Appelvinkwaarnemingen buiten het seizoen 1985/86, waarvan het km-blok precies bekend is. Bij de vorige invasie in 1969/70 lag het accent voornamelijk op de AW-duinen, waar in 1985/86 géén Appelvinken zijn gezien.

Figuur 3. Verspreiding van Appelvinken over Zuid-Kennemerland per km-blok. Vierkantjes: 1925-1985; Cirkels: seizoen 1985/86. Van een aantal waarnemingen was het km-blok niet opgegeven: 1925-1985: 2 in Haarlem, 1 in Haarlem-Noord & 2x1 Kennemerduinen. 1985/86: 1 in Bloemendaal en 1 in Aardenhout.

Opvallend in de figuur is dat de Appelvinken vooral gebruik maken van de bosrijke, parkachtige streek langs de binnenduinrand. De waarnemingen buiten deze streek duiden op trekkende vogels (zeereep Kennemerduinen, Zuidpier en Nieuw-Venep).

Discussie

In 1986 werden er in Zuid-Kennemerland aanzienlijk meer Appelvinken waargenomen dan in normale jaren het geval is, zodat gesproken kan worden van een invasie in dat jaar. Deze invasie werd, zoals we gezien hebben, ook elders opgemerkt. Nu zijn de West- en Midden-Europese Appelvinken grotendeels standvogel, terwijl de Noord-Europese vogels soms trekbewegingen kunnen vertonen, die als invasie-achtig omschreven kunnen worden (Vooijs, 1960). Het is aannemelijk te veronderstellen dat er in de winter van 1985/86 zo'n trekbeweging heeft plaatsgevonden. Het waarom van deze invasie is niet duidelijk. Het lijkt niet aannemelijk dat het strenge winterweer in 1986 van invloed is geweest. In onze regio werden na half april niet veel Appelvinken meer waargenomen, maar toch heeft er minimaal één broedgeval plaatsgevonden (van Deursen, 1986). Het verschijsel dat na een invasie vogels tot broeden komen is behalve van de Appelvink ook bekend van o.a. Kruisbek en Sijs.

De vraag die in de inleiding werd gesteld, nl. of het voorkomen in 1985/86 te beschouwen is als 'slechts' een invasie zou op grond van bovenstaande bevestigend beantwoord kunnen worden. Als we echter figuur 1 bekijken, dan lijkt het er op dat sinds 1981 sprake is van een min of meer in de tijd aaneengesloten voorkomen in Zuid-Kennemerland. Bovendien werd tijdens de Provinciale Milieu-inventarisatie door PWS in 1982 al op twee plaatsen in Aerdenhout broeden mogelijk geacht. Daarnaast werden in 1984 in mei en juni waarnemingen gedaan, die eveneens kunnen duiden op broedgevallen. Is er dan toch sprake van een werkelijke toename van de Appelvink in onze regio?

Overall in Nederland wordt een toename van de Appelvink vastgesteld (o.m. van Dijk & van Os, 1982 en voorlopige BMP-gegevens). Volgens F. Schepers is de laatste 10 jaar in Zuid-Limburg en de Zuidoost-Veluwe sprake van een zeer sterke toename. Soms wordt deze toename in verband gebracht met het ouder worden van loof-

en naaldbossen. Het is de vraag of deze verklaring een rol speelt in Zuid-Kennemerland. De binnenduinstrandbossen zijn al lange tijd geschikt als broedbiotoop voor de Appelvink. Waarschijnlijk speelt de barrièrewerking van het Hollandse poldergebied een rol bij het tot op heden ontbreken van de Appelvink als regelmatige broedvogel in Zuid-Kennemerland.

De duinstreek is te beschouwen als een eiland dat vanaf het hoofdverspreidingsgebied in het oosten van het land bereikt moet worden. Eenzelfde proces heeft plaatsgevonden bij de Zwarte specht, die zich pas sinds de tweede helft van de jaren '70 definitief gevestigd heeft in onze regio. Dit geldt ook voor de Goudvink: van een onregelmatige, zeldzame broedvogel in de jaren '60 tot een soort die met vele tientallen paren in Zuid-Kennemerland broedt in de jaren '80. Juist omdat deze soorten vooral standvogel zijn, gaat een dergelijk proces in het begin meestal langzaam. Wellicht dat een invasie zoals in 1985/86 een definitieve vestiging van de Appelvink kan versnellen.

Dat de Appelvink in 1987 nog niet als broedvogel kon worden vastgesteld, kan wellicht verklaard worden door het onopvallende, verborgen gedrag van de soort in de broedtijd. Juist solitaire paren zijn, in tegenstelling tot in kolonies broedende paren, volstrekt niet territoriaal (Bijlsma, 1979). Verspreide broedparen zullen in onze binnenduinstrandbossen dan ook moeilijk op te sporen zijn.

Desalniettemin spreken wij de voorzichtige verwachting uit dat de Appelvink ook in onze duinstreek een vaste, zij het wellicht schaarse, broedvogel zal worden. De slotzin uit het artikel van van Deursen "Zuid-Kennemerland had er (tijdelijk) een broedvogel bij" kan daarom hopelijk binnenkort veranderd worden in "Zuid-Kennemerland heeft er een vaste broedvogel bij!".

Johan Stuart &
Evert van Huijssteeden

Literatuur

- Akkerman, W.J. & F. Niesen, 1966. De vogels van Zuid-Kennemerland. Het Vogeljaar 14: 22-82.

- Apperloo, J., 1986. Appelvinken *Coccothraustes c.* in het werkgebied van de VWG Alkmaar e.o. De Kleine Alk 4: 73 - 77.
- Bijlsma, R.G., 1979. Appelvink. In: Teixeira, R.M. (red.). Atlas van de Nederlandse broedvogels. 's Graveland.
- Deursen, C. van, 1986. Geslaagde broedpoging van Appelvink in gemeente Bloemendaal. Fitis 22: 109 - 110.
- Dijk, A.J. & B.L.J. van Os, 1982. Vogels van Drenthe. Assen.
- Hustings, M.F.H., R.G.M. Kwak, P.F.M. Opdam & M.J.S.M. Reijnen (reds), 1985. Natuurbeheer in Nederland, deel 3. Vogelinventarisatie. Wageningen.
- Spanje, T.M. van, 1970. Appelvinkinvasie in Zuid-Kennemerland. Fitis 6: 18.
- Tekke, M.J., 1971. Eruptie van Appelvinken *Coccothraustes coccothraustes* in 1969 en 1970. Limosa 44: 19 - 22.
- Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland, 1981. Randstad en Broedvogels. Tilburg.
- Voous, K.H., 1960. Atlas van de Europese vogels. Amsterdam/Brussel.

Adult mannetje Appelvink in zomerkleed. Let op de relatief grote hoeveelheid zwart aan de snavelbasis en de zwarte slagpennen.
Foto: Piet Munsterman.

